

Otauli (Rahimjon Otaev)ning “Elchi (Afandi o’lmaydigan bo’ldi)” dostoni 1999 yilda “Sharq” NMAK Bosh tahririyati tomonidan chop etilgan edi. Zamonamiz afandisining qiziqarli sarguzashtlari maroqli hikoya qilingan o’n ikki bobdan iborat bu asarning besh ming nusxasi bir yilga qolmay sotilib ketgan, demakki, kitobxonlarda katta qiziqish uyg’otgan edi. Yaqinda muallif ushbu asarining ikkinchi kitobini yozib tugalladi. “Afandi yashasin!” deb nomlangan ushbu ikkinchi kitobning o’n ikki bobidan ikkitasi (“Afandining eshagi” nomli ikkinchi bob va “Afandining pushti-palagi” nomli uchinchi bob) “Sharq yulduzi” jurnalining 2014 yil 5-sonida e’lon qilindi. Quyida asarning yana ikki bobi (to’rtinchи-beshinchи boblar) o’quvchilar e’tiboriga havola etilmoqda. Umid qilamizki, ikkinchi kitobning qolgan sakkiz bobi va, umuman, jami ikki kitob, yigirma to’rt bobdan iborat “Elchi (Afandining dostoni)” asari (Xo’ja Nasriddin afandidek eng sevimli milliy qahramonimiz haqidagi o’zbek adabiyotida ham, jahon adabiyotida ham eng salmoqli asar!) tez orada kitobxonlar e’tiboriga havola etiladi.

To’rtinchи bob: Afandining qizlari

Nosir davom ettirish umidida “Elchi (Afandi o’lmaydigan bo’ldi)” kitobchasini bir sidra varaqlab, sahifalarga ko’z yogurtirar ekan, nigohlari bir jumlada taqqa to’xtab qoldi: “Dilorom-u Diloro-yu Diloso qizlarim! Bo’ylaringdan aylanayin ona qizlarim!..” Dilorom-u Diloro-yu Diloso!.. E’tiboringiz uchun, bu buyuk Alisher Navoiy hazratlari qalamga olgan olamga tatigulik o’n nafar oqila-yu barno qizlardan dastlabki uch nafarining otlari bo’ladi! Nachora, Nosir-afandining qizlari o’n nafar emas, atigi beshta! Ular ham olamga, aqalli besh qit’aga tatiydimi-yo’qmi, kelajak ko’rsatadi. Qolaversa, buyog’i qizlarining o’zlariga bog’liq. Har qalay, u besh qizini besh qit’aga tatigulik darajada oqila-yu barno qilib tarbiyalashga astoydil intilib keldi va bundan keyin ham intiladi, albatta.

Esida, bundan o’n ikki yil avval yolg’iz o’g’li Xo’jamurodni Amerika qit’asiga kuzatib qo’yanlaridan keyin besh qizidan to’rttasini onasining qoshida simga tizilishgan qushchalardek o’tqazdi-da, yuragi to’liqib amri ma’ruf qildi. Endigina uchinchi sinfda, demakki, hali boshlang’ichda o’qiydigan kenjatoyini “mashvarat”ga qatnashtirmadi. Bu qizi hali yosh! Qolaversa, hali bu supraqoqti qiziga atalgan alohida gaplari bor! Lekin o’rta maktabni endigina bitirib, balog’at yoshiga yetib turgan to’ng’ich qizi Dilorom bilan to’qqizinchи sinfni bitirgan ikkinchi qizi Diloro, yettinchi sinfni bitirgan Diloso, beshinchи sinfni bitirgan Dilafro’ziga atalgan, shu topda yuragini qattiq o’rtagan so’zlarini baayni sep qilib yozdi:

- Mana, ona qizlarim! Ota-bobolarimiz aytgan “Intilganga tole yor!” degan gapning qanchalik to’g’riligini shu damda Amerika qit’asida yurgan Xo’jamurod akalaring ko’zlarimizga aniq-ravshan ko’rsatib turibdi. Men “Yigit – kuchli, qiz – ojiza!” degan qarashga mutlaqo qo’shilmayman! O’zining kundalik ovqatini o’zi pishirib-tushirib, kiyim-kechagini o’zi yuvib-tikib kiyolmagan, hattoki kichik bir tugmachasini o’zi qadayolmaydigan, xullas, o’zini o’zi eplashtirib yashayolmaydigan erkak zotini ojiz emas, kuchli deb bo’ladimi, o’zlarining o’ylab qaralaring, ona qizlarim?!. Yo’q, aslida biz erkaklar o’taketgan ojiz qavm, xotin-qizlar esa, bu ojiz-

notavonlarni baayni yosh boladek har qadamda papalab-parvarishlab, boqib-qoqib, qornini to'yg'azib, kerak bo'lsa, o'z izmiga sola oladigan kuchli qavm xisoblanadi. Bechora erkaklar uylangunlaricha onasi bilan opa-singillarining, uylanganidan keyin esa, xotini-yu qizlarining qo'liga qaram bo'lib, pishirganini yeb-ichadi, yuvib-tikkanini kiyadi. Demakki, har qadamda ularning yo'rig'iga yo'rg'alaydi. Shuning uchun ham gohida bir qiz bir yigitdangina emas, kerak bo'lsa, ming yigitdan, butun boshli qo'shindan kuchliroq bo'lib chiqishi mumkin! Butun bashariyat tarixidagi aksariyat jang-jadallar olamdag'i eng oqila-yu barno qizni qo'lga kiritish uchun bo'lgan! Agar o'z kuchidan omilkorlik bilan to'g'ri foydalana olsa, har bir qiz baayni Ko'kamanni tavbasiga tayantirgan Barchinoydek mana men degan pahlavonlarni ham mardona kurashda yenga oladi! Bu jahon ayvonidagi eng taraqqiy etgan xalqlarning bugungi ahvol-ruhiyasiga sinchiklab qarasangiz, bu taraqqiyotning bosh omili o'sha xalqqa mansub erkaklarda emas, aksincha, ayollarda ekanini aniq-ravshan ko'ra olasiz. Oddiygina bir oila o'chog'ini emas, butun bir xalq bilan vatanning o'chog'ini o'chirmay, gulxanini gurillatib yoqib, ko'nglini yorishtirib turgan uy bekasi, oilaning chirog'i ayol zoti, validai muhtarama, ona-da, axir! SHuning uchun ham "ota vatan" emas, "ona vatan" deymiz-da! Chunki har qanday vatanning obodligi-yu ravnaqi ayol zoti, ya'ni, onalar qo'lidadir. Mana, uzoqqa borib yurmay, ming yillardan buyon, ayniqsa, bugungi kunda biz turkiylarga eng yaqin rus xalqini olib qarang! Rossiya imperiyasi keyingi uch asr mobaynida ne bir o'lkalarni, jumladan, Turkistonni qay tarzda o'z mustamlakasiga aylantirdi? Aminmanki, bunda hal qiluvchi ishni rus mujigi emas, rus qizi bajardi! Qanday qilib? Umuman, nima uchun rus qizi boshqa ko'pgina xalqlarning qizlariga nisbatan butun jahonda mashhur, talabgori behad-bexisob darajada ko'p, o'ta xaridorgir? Gap uning "blondinka-mallasoch"ligi, oppoqligi, lo'ppiligi, lo'mbillaganidagina emas! Gap "rusalka", ya'ni, "suv parisi" so'zining "rus" o'zagidan yasalganida yo rus qizlarining "Vasilisa prekrasnaya" ekanligida ham emas. Gap avvalo rus qizining, nima deymiz, kirchimolligi, ro'zg'orbopligi, sabr-toqtatlili, oqilaligi, barnoligi, oilaparvarligi, xullas, kiroyi umr yo'ldoshi, kiroyi uy bekasi, kiroyi onaligida! "Chiroyli tug'ilma, baxtli tug'il" va "Chiroylilarni yaxshi ko'rishadi, uyim-joyim deganlarga uylanishadi" degan rus naqllari bu xalqning fe'l-atvorini ko'rsatadi! Aslini olganda, buyuk hind bilan xitoy xalqlarining o'zlaridan ko'payishida ham bu xalq ayollarining aynan uyim-joyim deb qarashida, bilsangiz! Deylik, bir rus qizi bir o'zbek yo yapon yigitini bilan sevib-sevilib turmush quradi-da, unga ergashib ajdahoning og'ziga ham tap tortmay boraveradi. Borgan joyida tup qo'yib, palak yozadi. O'g'il-qizlarni tug'ib o'stiradi. Lekin o'sha o'g'il-qizlarini eridek o'zbek va yo yapon qilib emas, o'zidek to'laqonli rus qilib tarbiyalab o'stiradi. Vaqt kelib, qarabsizki, o'zbeklar va yo yaponlar yurtida ruslarning va ruslashgan oilalarning butun-butun mahallalari paydo bo'lib turibdi-da! Ana shundan keyin o'sha rus qizi Rossiyaga xabar yo'llaydi: "Bo'ldi, buyog'ini to'g'rilib qo'ydim, tappa-tayyor, endi faqat rasmiyatshiligi qoldi! Bexavotir kelib, bu o'lkani ham oppa-oson egallab olaversangiz bo'ladi!" Qarabsizki, o'sha o'lkani rus mujigining qo'lidagi dahshatli qurol emas, avvalo rus qizining har qanday quroldan dahshatliroq tadbirkorlik salohiyati qudratli imperianing mustamlakasiga aylantirib turibdi-da! Qoyilmisiz? Aslini olganda, ruslar bu tajribani buyuk hind va xitoydan o'zlashtirib, keyingi ikki-uch asrda zo'r berib tatbiq qilib kelyapti. Mana, o'zinglar

o'ylanglar, Amerika degan millat yo'q, balki turli millatlardan tuzilgan AQSh davlati bor. AQShda hind bilan xitoy boshqa millat vakillariga qaraganda ko'pchilikni tashkil qilishi tasodif emas, qonuniyat. Hozirgi kunda AQSh shaharlarida xitoy va hindlar yashaydigan katta-katta kvartallar barpo etilyapti. Lekin, rus yoki o'zbek kvartali haqida hech eshitganmisiz? Yo'q. Lekin, ruslar shu yo'nalishda jadal harakat qilmoqda... Men mustamlakachilikning hech bir ko'rinishini, umuman, o'zbek qizining rus, yapon va boshqa biron millatga mansub yigitga turmushga chiqishini targ'ib qilmayapman. Lekin shu el-ulusning o'zidan ko'payib, o'sib-unishida o'zbek qizi rus qiziga xos tadbirkorlik salohiyatiga havas bilan qarab, bu salohiyatdan istagancha o'rgansa arziydi!.. Men bir ota sifatida besh qizim besh qit'ada o'zbek qizining nimalarga qodirligini ko'z-ko'z qilib, o'z baxtlarini topib, tup qo'yib-palak yozib, o'zlaridan ko'payishini orzu qilaman! Shunday orzu qilishga haqqim bor-ku mening ham, ona qizlarim?..

Tabiiyki, o'shanda gapni butun jahondan aylantirib kelib, nima deymiz endi, buyuk mutafakkir Rabindranat Tagorning "Xonadon va jahon" romani nomi bilan aytganda, "jahon"dan "xonadon"ga burdi: "Endi gapning qisqasi shuki, ona qizlarim, – dedi yuragi to'liqib, – mayli, uch kichkintoyim hali o'qishlarini tugallashlari kerak! Lekin sen ikkoving, katta qizlarim, o'z taqdirlaringni o'zlarine hal qilib, mustaqil hayotga qadam qo'yishlaring kerak bo'ladi! Endi nima qilamiz?.. Mening maslahatim shuki, ikkalang yaqinimizdagi politexnikumga kirib o'qisanglar, ham kasb-hunar o'rganasanlar, ham tekin o'qiyanlar, ham stipendiya olasanlar, qarabsizlarki, tez orada qo'li gul tikuvchi bo'lib chiqasanlar. Modomiki odam bolasi, ayniqsa, ayol zoti turfa kiyim-kechaksiz yashayolmas ekan, mana meni aytdi dersanlar, hamisha qo'llaring baland bo'ladi. Borgan joylaringda ham hech qachon beqadr bo'lmayсанlar ham xor-zorlikdan yiroq bo'lasanlar. Nima deysanlar, ona qizlarim?.."

Qizlari ham onasi kabi tikuvchilikka ixlosi baland emasmi, bajonidil rozi bo'lishdi. Biri ikki yil, biri uch yil o'qiydigan bo'lib politexnikumga kirish imtihonlarini topshirishdi. Buning ustiga, omadni qarangki, ayni shu politexnikumda bir elshunos qo'shnisi tarix ilmidan saboq berib, kirish imtihonlarining mutasaddilaridan biriga aylanib ketgan ekan! Tabiiyki, har ikki qizining taqdirini o'sha qo'shnisining inon-ixtiyoriga qo'sh qo'llab topshirdi. Lekin "Birovga qolgan kuning qursin" degan gapni bilib aytgan bu donishmand xalq!.. O'sha "birov" Nosirafandiga kiroyi hamkasblik, qo'shnilik, akalik qilishning o'rniga nimagadir g'irt aksligi tutib, mutlaqo kutilmagan xurmacha qiliq qilsa bo'ladimi! Nimagadir kurakka turmas bahonalar bilan har ikki qizini gazlama tikuvchiligi bo'limidan teri tikuvchiligi bo'limiga o'tkazibdi-yuboribdi! Hatto har ikki qizining oldiga "ultimatum-shart" qo'yibdi ham: "O'qisalaring shu bo'limda o'qiyanlar, xohlamasanglar, ana, katta ko'cha, to'rt tomoningiz qibla!" Tabiiyki, o'sha akaxonini bilan haq-huquq talashib, uni "eshak", "it", "cho'chqa" va hakozo "laqab"lar bilan "siylab" o'tirmadi-da, to'ppa-to'g'ri texnikum direktorining huzuriga kirib dardini dasturxon qildi. Direktor esa, o'sha akaxonini qabuliga chaqirtirib, Nosirga yuzmay qildi: "Mana, ixtiyor mana shu akamda, aka! SHu katta akam nima desa shu bo'ladi!" Hamkasb akasi nima der edi? Qizlariga aytgan gaplarni birmuncha silliqroq shakllarda unga ham aytdi, lekin mohiyat, baribir, o'zgarmay qolaverdi: gazlama

tikuvchiligi bo'limida o'quvchi talabgorlar oshib-toshib ketgan, teri tikuvchiligi bo'limida esa, aksincha, yetmay turibdi!

O'shanda o'yay-o'yay, Nosir-afandi qizlariga yana bir karra amri ma'ruf qilishga majbur bo'ldi:

- Har bir yomon narsaning, puxtarq o'ylab qaralsa, yaxshi jihatni ham albatta bo'ladi, ona qizlarim! – dedi hayajonlanib. – Mayli, anovi eshsh... yo'g'-e, ham hamkasbim, ham qo'shni o'zini politexnikumning xo'jayini his qilib, qaqshaganni battar qaqshataman deb qing'ir yo'l tutgan bo'lsin! Lekin, aslida, o'zi bilmagan holda zo'r ish qilmadimi?! O'ylab qaralsa, teri tikuvchiligi faqatgina poyafzal tikuvchiligidan iborat emas-ku, axir, to'g'rimi?! Parvardigori olam faqatgina "qo'y" deb atalgan yuvosh-beozor jonivor bilan "o'zbek" deb atalgan qo'ydek yuvoshgina, mo'min-qobil xalqni shunaqangi antiqa ne'mati ilohiy bilan siylaganki, bu ne'mati ilohiy "qorako'l teri" deb ataladi. Binobarin, kiyim-kechakning eng qimmatbahosi ana shu qorako'lidan tikilgan bo'rk bilan po'stin-u chakmon, hozirgi tilda aytganda, telpak bilan shuba bo'ladi! Qadimda Buxoro amirligi yillik daromadining katta qismini rus "курец-савдогар"ларига va ulardan o'tib butun yevropaga sotilgan qorako'l teri tashkil qilar edi. Ming afsuski, o'sha Buxoro amirligi jahon bozorida oshlanmagan xom qorako'l terining o'zini emas, undan tikilgan tayyor mahsulot – bejirim bo'rk bilan po'stin-u chakmonni sotishni yaxshilab yo'lga qo'ya olganida edi, xalqimiz boshiga mustamlaka balosi ofat bo'lib yog'ilmasligi mumkin edi! Nachora, bo'lar ish bo'ldi! Xudoga shukur, kechroq bo'lsa-da, mana, yurt – erkin, el – obod, davlatimiz – qudratli bo'ldi-ku! Lekin asl murodimiz hosil bo'lganicha yo'q hali! Masalan, shu teri tikuvchiligini olamshumul yuksakliklarga ko'tara oiganimiz yo'qda! Xolbuki ko'tarishimiz baayni suv bilan havodek zarur! SHuning uchun shaxsan men gazlama tikuvchiligi bo'limiga nisbatan teri tikuvchiligi bo'limida o'qishlaringni har jihatdan yomon emas, aksincha, yaxshi bo'ldi deb o'yayman! Kimsan O'ljas Sulaymonovdek shoir o'zi rus tilida yozib, qozoq xalqining qaddini bir banya ko'tara oladigan otashin she'rlariga ham ko'ngli to'lmay, "Agar qozoq xalqining she'riyati emas, teri oshlash sanoati oqsayotgan bo'lganida edi, men albatta shoir emas, zo'r teri oshlovchi bo'lar edim!" degan! Xalq bilan vatanni o'ylash mana shunaqa bo'ladi!

"Odam bolasi faqat xalq bilan vatanni emas, o'z taqdirini ham o'yashi kerak, albatta, ona qizlarim. Men sizlarga aysam, ayni shu teri tikuvchiligi bo'limida o'qishning yana bir afzal tomoni bor! – jilmayib, gapida davom etdi Nosir – O'zlaring yaxshi bilasanlarki, gazlama tikuvchiligi bo'limida aksariyat qizlar o'qishadi. Teri tikuvchiligi bo'limida esa, aksariyati yigitlar! Demakki, senlarda tanlab-tanlab, chertib-chertib, qadamidan o't chaqnaydigan kiroyi yigit bilan til topishib, ahd-paymon qilish imkoniyati narigi bo'limdagি qizlarga nisbatan ko'proq bo'ladi! Umr savdosi hammaning boshida bor savdo! "Hayot" deb atalgan bu ulkan bozorda, nachora, qiz bola xaridor emas, aksincha, hamisha yigit xaridor! Ne bir alp yigitlar borki, ularni o'taketgan tasqara baayni tuyadek burnidan ip o'tkazib yurganiga, kabutardek "gah" desa qo'liga qo'nadigan qilib oiganiga qarab turib o'sha tasqaraning jodugarlik mahoratiga hayron qolasan kishi! Xudoga shukur, senlar tasqara emas, jodugar emas, havas qilsa arzigulik oqilayu dilbarsanlar! Demakki, tez orada o'z tenglaringni topib, baxtlaring ochilishi narigi bo'limga nisbatan ayni shu bo'limda ming karra osonroq! "Nur ustiga nur" deganlari mana shu emasmi?! Anovi

eshsh... qo'shnim o'zi anglamagan holda bizga yomonlik qilaman deb, aslida, yaxshilik qilib qo'ymadimi, o'zlarin jiddiyroq o'ylab qaranglar?.."

O'shanda Nosirning gaplariga farishtalar ovmin degan ekanmi, oradan ikki-uch yil o'tib-o'tmay, avvalo Xudoning qudrati, qolaversa, bo'lajak kuyovlarining didfarosati va, nihoyat, tabiiyki, qizlarining latofati bilan ikkala qizi baravariga o'qib hunar egallashdan tashqari o'z tengini topib, baxtli bo'lishdi. Kattasi Turkistonga, kichigi Toshovuzga, to'g'ri, zamona zayliga qarab, bir qadar yengilroq "eng ichida" oldinma-ketin uzatildi. Har ikki kuyovi mustaqillikning tirikchilik toshdan qattiqlashayotgan dastlabki yillarida "Toshkent – non shahri"ga non qidirib kelganmi, yigitga kerakli qirq hunardan eng muhimini o'rganib, yalangoyoqlikdan qutulish umididami, yo bo'lajak umr yo'ldoshlarini topganimi, niyat aynan nima bo'lganda ham, natijasi shuki, Nosir ota sifatida o'sha yigitlarni ko'rib, qat'iy amin bo'ldi: qizlarini – bu yigitlarga, ikkalalarini – Xudoga ishonib topshirsa bo'ladi! Ko'rpgaga qarab oyoq uzatilib, "eng ichida" o'tkazilgan har ikki to'ylari, deylik, Mavlono Muqimiyning "To'yi Iqonbachcha"sida tilga olingandek judayam qoq-quruqqina emas, o'ziga yarashug'li darajada qo'rli-qutli, fayz-barakali, esda qolarli bo'ldi. Nosir-afandining otasi, bobosi, o'zi, qaynotasi, xotini, o'g'li, qizlari qatorida bo'lajak kuyovlari bilan quda-qudag'aylari ham to'laqonli afandilar ekan, o'zaro til topishishlari ham oppa-oson bo'ldi. Chinakam afandining niyati xolis, dili to'g'ri bo'lganidan keyin, bir ko'rishdayoq til tilga tushdi-ko'ydi. Bundan o'n yilcha avval ikki qizidan birini – G'arbg'a, birini – Shimolga uzatar ekan, Nosir har ikkisiga o'zlarigagina tegishli otalik o'giti, nasihat, yo'l-yo'rig'i-yu tilagini aytmadni emas, aytidi, albatta:

- Turkiston ham, Turkmaniston ham, aslida, biz o'zbeklarga mutlaqo begona joylar emas, ona qizlarim! Bu jahon ayvonida tariqdek tirqirab ketgan o'zbek xalqining shu kecha-kunduzda O'zbekistondan boshqa mustaqil davlati yo'q! Mayli, sibirlik o'zbeklar, Oltin O'rda o'zbeklari, xitoylik o'zbeklar, hindistonlik o'zbeklar, eronlik o'zbeklar, afg'onistonlik o'zbeklarni qo'ya turaylik! SHundoqqina joni joniga tutash chimkentlik, toshovuzlik, o'shlik va xo'jandlik o'zbeklar biz o'zbekistonliklarga qanaqasiga begona bo'lsin?! SHu topda mustaqil O'zbekiston davlati o'zini o'zi eplashtirib, tezroq qaddini rostlab olishga astoydil harakat qilib turibdi. "Karvon yura o'nglanadi" deganlar. Erta bir kun jahondagi yakka-yagona davlatimiz, ayniqsa, qo'shni Qozog'iston, Turkmaniston, Qирг'изистон, Tojikiston davlatlari hududida yashab turgan o'zbeklarni taqdir izmiga butkul topshirib qo'ymay, ular bilan qon-qardoshlik munosabatlarini qayta tiklashga va yaxshi, oqilona yo'lga qo'yishga harakat qilishi tabiiy, albatta. Biring ota-bobolarimning yurti Turkistonga, yana biring Toshovuzdag'i o'zbeklar xonardoniga kelin bo'lib borib, o'zlarindan ko'paysalar, ayni muddao shu emasmi, ona qizlarim?! Faqat bir gapimni quloqlaringga qo'rg'oshindek quyib olinglarki, "Toshkentning suvini ichgan chumchuq Makkatillodan qaytib keladi" degan gap senlarga mutlaqo taalluqli emas! Chunki, birinchidan, senlar chumchuq emassanlar, ikkinchidan, Turkiston bilan Toshovuz Makkai Mukarramadek arablar yurti emas, o'zbeklarning o'z yurti xisoblanadi! Chalasavodlardan ko'proq bilib turib suvni bulg'alashga suyagi yo'q ustasi farang g'alamis kimsalar bizga Turkistonni – Qozog'istongagina, Toshovuzni – Turkmanistongagina tegishli shaharlar deb uqtirishmoqchi bo'lishadi. Hatto

Toshovuzni “Toshhovuz” deb izohlashadi. Xolbuki Rabg’uziy hazratlari tug’ilgan “Raboti o’g’iz” “Rabg’uz” bo’lganidek, “Tasho’g’iz” bugungi kunga kelib “Toshovuz”ga aylanib ketgan. Qadimda ikki buyuk daryomiz – Amu bilan Sir o’rtasidagi o’g’izlar “Icho’g’iz”, ularning tashqarisidagi o’g’izlar esa, “Tasho’g’iz” deb atalgan. Toshovuz shahri tasho’g’izlarning bosh qarorgohi bo’lgan! Bu jahon ayvonida ikki buyuk daryomiz – Amu bilan Sir o’zining tarixiy ahamiyati-yu qadimiyligiga ko’ra Tigr bilan yevfrat daryolaridan zinhor qolishmaydi, mening shu bir gapimni doimo yodlaringda tutlaring, ona qizlarim! Axir, bu ikki daryo oralig’idagi xalq ham qadimiylidka o’sha Tigr bilan yevfrat daryolari oralig’idagi halqdan qolishmaydi-da! Atilla ham, Bilga hoqon ham, Sohibqiron Amir Temur ham, Bobur ham, boshqa ne bir jahongirlarimiz ham, surishtirib qaralsa, ayni shu bizning ikki daryomiz oralig’idan chiqib, jahonda dovrug’ qozongan! Ana o’sha jahongirlarni ham ona – o’zbek onasi tuqqan! Ha, kiroyi xalqning kiroyi shoiri “Alisherni alla aytib uxlatgan sen – ona, Og’ushida Bobur kamolga yetgan sen – ona!” singari quyma satrlarni bejiz yozmagan! Arablar “Mavoraunnahr” deb atagan bu muqaddas zamin – bizning jonajon O’zbekistonimiz ne bir ulug’larga ona beshik bo’lganini, eh, senlar yaxshiroq bilsalaring edi, ona qizlarim!..

Nosir, ayniqsa, bir gapni – qizlariga, bir gapni – kuyovlariga qayta-qayta uqtirdi. Qizlariga aytdiki, “Borgan joyingda toshdek qotib qol-da, tup qo’yib, palak yoz! Kuyovim bilan, erta bir kun Xudo bersa, nabiralarim bilan mehmon bo’lib kelsang – bosh ustiga, lekin yolg’iz o’zing sho’ppayib qaytib kelishni xayolingga ham keltirma! Xalqda “Chiqqan qiz chig’iriqdan tashqari” degan gap bor. SHu esingda bo’lsinki, kuyovimning uyi – endi sening uying. Butun fikri-zikring ana shu yangi uyni obod-fayzli qilishga qaratilsin. Qaynota-qaynonalarining gapini ikki qila ko’rma, doim ularning xizmatlarida bo’lib, duolarini ol! Sabrli bo’l, bo’larbo’lmas gaplarga araz-xarxasha qilib, bu yerga qaytib kelib yurma! Qizlik uyingga faqat mehmon sifatida kelishing mumkin. Tushungandirsan? Endi biz singillaringning kelajagi haqida bosh qotiramiz. Iloyim, yaqin kelajakda ularning ham baxti senikidek ochilsin...” Kuyovlariga uqtirdiki, “Qo’shgani bilan qo’sha qarib, baxtli bo’linglar! Ko’z qorachig’im – suyukli qizimni senga omonat topshiryapman. Bir-birlaringga doimo mehribon va g’amho’r bo’linglar. Olis yo’llaring – yaqin va bexatar bo’lsin. Endi, gap bunday: o’z sharoitlaringga qaranglar, yo’l olis, qizim uyimni sog’indim desa darrov yetaklab kelavermagin, xo’pmi? Farzandli bo’lgunlaringga qadar o’zlaringni nihoyatda ehtirot qilib, bizlarni ko’rgani kelmasangizlar ham mayli. Onasi bilan holimiz bo’lsa o’zimiz borib ko’ramiz, yo keyinchalik nevaralarimni yetaklab o’zlaring kelasanlar, tushunarlimi? O’shangacha Xudo senlarga sabr-toqat ato etsin!..”

Mana, o’shandan buyon oradan o’n yilcha vaqt o’tdi. SHu vaqt mobaynida Sanobar bilan ikkovlon atigi bir marotaba Turkiston bilan Toshovuzga borib kelishdi. Avvalo qizlari bilan nevaralari, qolaversa, Turkiston-u Toshovuzning kengligini – keng dashtini ko’rib, dillari bir yayradi-bir yayradi! Bir ko’ngli “Endi nima bor o’sha tor Toshkentda yuraging toriqib?! Qarigan chog’ingda bu kenglikda yayrab yashamaysanmi, ey havaskor qariya!” dedi. Lekin shahri azimdagи bir ota, bir afandi, bir elchi sifatida qo’sh yelkasidan tog’dek bosib turgan vazifalaridan voz kechib bo’ladimi?!

O'shandan keyin butun diqqatini uyidagi uch qiziga qaratdi, albatta. O'sha yiliyoq to'qqizinchiligi sinfni bitirgan uchinchi qizini ham "Xayr uchgacha" deya politexnikumning uch yillik o'qishiga joylashtirdi. Bu qizi opachalaridek teri tikuvchiligi emas, aynan gazlama tikuvchiligi bo'limida o'qidi!

Biror yil yaxshigina o'qidi ham! To'g'ri, o'qishga yolg'iz qatnatdi. Ikki katta qizi hamisha birga-birga, bir-biriga esh, bir-biriga sirdosh bo'lib yurguvchi edi, bu qizi esa, yolg'iz!.. Ustiga ustak, ikkinchi yil o'qishning boshlaridanoq butun politexnikumni yoppasiga YAngierga uzum terishga olib chiqishdi. Tabiiyki, Nosir bilan Sanobar o'n olti yashar qizlaridan ko'ngillari alag'da bo'lib, biror haftadan keyinoq ko'rgani bordilar. Ko'rdilarki, qizlari Afandining qizi bo'lgach, tabiatan mehnatkash-da, har kuni yuz chelakcha uzum terib, butun politexnikumda eng ilg'or terimchi sifatida dong taratib, qo'sh chelak qo'lida, uzumzorda javlon urib yuribdi! Garchi endigina suyagi qotayotgan o'n olti yashar qiz bunday og'ir jismoniy mehnatda chaqilib, biron kasallikni bexos orttirib olishidan qattiq xavotir olsalar-da, ota-on, umuman olganda, mamnun bo'ldilar. Kim bo'lishidan qat'i nazar, odam bolasi jismoniy tarbiya mashqlarida sun'iy ravishda emas, mana shunday jismoniy mehnatda tabiiy ravishda toblangani ma'qu! Lekin... kechqurun qizlarning yotoqxonalarini, ayni qizi yotgan yig'ma so'ri oldidan o'tib kiriladigan kattakon diskoteka xonasini, u yerdagi yigit-qizlar aralash-quralash serkadek selkillab sakrashayotgan olatasir maydonni, jamiki talabalarga, nima deymiz endi, o'ziga xos onaboshi – bosh-qosh, bo'lib... turgan eshsh... qo'shnisining olazarak avzoyini ko'rib, ko'ngli bir shumlikni sezgandek bo'ldi. Tabiatan ko'ngilni ham, oilani ham, boshqa ne bir muqaddas hilqatlarni ham butlab-tuzash emas, aksincha, buzish-yorish, vayron qilish ishtiyoyqida yurgan odam, oqko'ngilni kuydirishning amalini ana qilaman, mana qilaman deb turganga o'xshaydimi?! Ikki katta qizi shu politexnikumda o'qigan davrda mana shu qo'shni-domlesi qizlarini butun guruhi bilan ikki kunlik tog' sayriga borishga rosa undabdi. Qizlari "tog'da o'zimizning dala bog'imiz bor, o'shang油 oilaviy bormoqchimiz" deb uzrini aytishibdi. Lekin, ko'p o'tmay bir mash'um xabarni eshitib, muz qotib qoldi. Qizlarining gapiga qaraganda, tog'dan tushib kelayotgan ikki avtobus liq to'la kursdoshlari avariyyaga uchrab haloq bo'libdi. Emishki, avtobusning tormozi ishdan chiqibdi, haydovchisi esa sakrab tushib qolganmish. O'shanda ikki qizi muqarrar fojeadan omon qolganlariga shukronalar qilib, qizlarini safarga borishga undagan qo'shnisiga zimdan la'natlar aytishgandi... Qizini gazlama tikuvchiligi bo'limiga qabul qilishdan ko'zda tutilgan murod bir baloga giriftor qilish edimi?! Bu ahvolda qosh qo'yaman deb ko'z chiqarish kimga nima uchun kerak?! Umuman, shu uzum terish degan gap kutilmaganda qayoqdan chiqib qoldi o'zi?! Opachalari o'qigan paytda bunaqa gaplar yo'q edi-ku! Modomiki, rahbariyat talabalarni o'qishdan qoldirib, ularni yig'im-terimdek hayrli ishga – xasharga safarbar qilayotgan ekan, qo'ylarning taqdirini bo'rige topshirgandek, ularning taqdirlarini qo'shnisiga o'xshagan tullaklarga emas, ishonchli odamlarga topshirish kerak-da!.. Ota-on, o'ylashib-kengashib, qizlari bilan qizg'in maslahatlashib, oxir-oqibat, nafaqat uzum yig'im-terimidan, balki, umuman, politexnikumda o'qishdan butkul voz kechib qo'ya qoldilar. Qo'y, och qornim – tinch qulog'im! Bunday ko'ra-bila turib boshini xatarga tiqqandan ko'ra, qizlari uy qizi

bo'lib uyda o'tirgani, zarurat bo'lganida, onalariga yordamlashgani ming karra yaxshiroq emasmi?!

Sanobarning qistovi bilan qizini o'qishdan bo'shatib olishga oldi-yu, biroq buyog'iga Nosirning xavotiri battar kuchaydi. Qo'lida na hunari, na ma'lumoti haqidagi hujjati – hech vaqosi yo'q uy qizining erta bir kun bu shahri azimdag'i taqdiri ne kechadi endi?!

Nima qilishini bilmay boshi qotib shahri azimdag'i bir qator qarindosh-birodarlariga maslahat soldi. Ularning ichida uzoqroq, yoshi ulug'roq, shaharning past-balandini yaxshi tushungan qarindoshi ataylab uyiga kelib gap berdi: "Men o'zimning shaxsiy tajribamga tayanib aytaman, jiyan! Qiz bolani qanchalik yoshligida tezroq erga berib tashvishidan qutulsang shunchalik yaxshi! Mana, mening qo'shnim, dang'illama hovlisi, "Volga" mashinasi bor! Otasi ham, o'g'li ham Eski shaharda qassoblik qiladi. Yaxshi yigit! Iotasang, shu yigitning otasini sovchi qilib uyingga boshlab kelaman. Nima deysan?.." To'g'risi, bu qarindoshining maslahatiga o'sha o'tmishdagi voqeadan so'ng o'ta ehtiyyotkorlik bilan qaraydi. Toshkentga kelib, endi o'qib boshlaganida, anavi megajin boshini aylantirgandi uning! O'shanda ham shu ko'pni ko'rgan toshkentlik qarindoshiga maslahat solganida, u og'zidan bol tomib o'shani-yu oilasini maqttagandi. Uning maslahatiga kirib, hayotida katta xatoga yo'l qo'ygandi o'shanda. Keyinchalik, o'sha tug'mas megajindan bazo'r qochib qutulgandi. Qarindoshiga men bir o'ylab, qizimning o'zi-yu onasi bilan maslahatlashib ko'ray dedi-da, tabiiyki, zimdan o'sha bo'lajak qudasining tag-tugi, ahvol-ruhiyasini so'rab-surishtirdi. Ma'lum bo'ldiki, o'zi bir paytlar Sanobarni endigina Toshkentga olib kelganida ijarada turgan "dom" egasining tug'ishgan ukasi ekan! Otaning ham, bolaning ham Qo'yliqdagi bozordan qo'y sotib olib, uni so'yib, go'shtini CHorsu bozorida sotishdan boshqa hunari yo'q ekan! Tabiiyki, na unisida, na bunisida oliy ma'lumot tugul o'rtta maxsus ma'lumot ham yo'q! Ikki omi bu shahri azimning qoq markazida o'z haqqi-huquqini qanday himoya qilib yashaydi-yu nonini qanday topib yeydi ertaga?! Qolaversa, er-xotin o'rtasida salgina gap aylansa, "Sen kimning uyidan ijaradan chiqqan eding o'zi, bilasanmi, yo eslatib qo'yaymi?" qabilidagi savol ko'ndalang qo'yilishi mumkin! Eng muhimi – "Kabutar bo kabutar, zog' bo zog'" deganlar! Kasbi-kori qassoblik bo'lganidan keyin, odam bolasiga ham "SHu nechi kilo go'sht qilar ekan?" degan savol bilan qarashi ehtimoldan holi emas! Opachalaridek tili tiliga tushadigan tengi topilib qolar bu qiziga ham, o'shanga qadar shoshilmaslik kerak! Endi nima qilsa bo'ladi?!"

O'ylay-o'ylay, tez orada axiyri eng to'g'ri yo'lni topdi: to'rtinchi qizi ham to'qqizinchi sinfni bitirgan zahoti ikkalasini birga olib borib, endi politexnikumga emas, ikki yillik tikuvchilik bilim yurtiga o'qishga kiritdi! To'g'ri, katta qizi ikki yillik umrini behuda yelgasovurdi, lekin, nachora, endi hechdan ko'ra kechi yaxshi! Bir qadar yengil nafas oldi: ana, xuddi opachalaridek, bir-biriga hamroh bo'lib o'qiyverishadi bu qizlari ham!

O'g'li ummon ortidagi qit'adan hali qaytib kelmagan. O'zi ikki emas, harna pul bo'lsa degan ilinjda uch ishxonada tinim bilmas asalaridek muttasil harakatda. Nosir afandining zimmasida bitta-ikkita emas, yetti jonning tashvishi!.. Ko'pdan-ko'p muammolarning bitta yechimi, masalan, shunday: asosiy ishxonasidan oyiga bitta "aholi" chiptasini oladi-da, darrov bir do'konchadagi opaxonidan o'sha bitta

“aholi”ni ikkita “o’quvchi” chiptasiga ayribosh qiladi. Qarabsizki, ikki qizi bir oy mobaynida avtobusda bahuzur o’qishga borib keladi, o’zi esa, markazda joylashgan uch ishxonasi orasida poyi-piyoda!.. SHunday qilib desangiz, Xudoga ming qatla shukur, ikki yilda ikkala qizi bir-biriga esh, bir-biriga suyanchiq, bir-biriga ko’makdosh bo’lgani holda baravariga shunaqangi qo’li gul chevar tikuvchi bo’lishdiki, ular tikkan bejirim kiyim-kechaklarga qarab turib havasingiz keladi! Qizlarining tirishqoqligi-yu tikuvchilik mahoratiga nainki ota-onalari, hattoki o’qituvchilari ham qoyil qolib, havas bilan gapirishadi desangiz. O’qish nihoyasiga yetish arafasida har ikki qizi ishga-yu oliy o’quv yurtiga o’qishga kirishga katta imtiyoz beradigan qizil diplom olajaklarini aytib kela boshlashdi. O’zlarining emas, o’qituvchilari bilan kursdoshlarining fikri ekan bu! Biroq kunlardan bir kuni har ikkisi ho’ng-ho’ng yig’lab kelishdi-da, mutlaqo kutilmagan gaplarni aytishdi: “Qizil diplomni otalari boyvachcha qizlar olib, biz ikkalamizga oddiysini berisharmish endi!” Bunday o’taketgan nohaqlikni ko’rib-bilib turgan haqgo’y afandi – dasti qisqa ota nima qilsin?! Otasi qilgan ishni qilishdan o’zga ne chora bor?!

Tabiiyki, qilichini emas, haqiqiy afandidek tilini qayrab borib, bilim yurtining direktori bilan ochiqchasiga gaplashdi. O’zidan besh-olti yosh kichik, istarasi issiqliqina ayol ekan, Nosir-afandining kuyib-yonib aytgan arzi holini jon qulog’i bilan eshitib o’tirdi-o’tirdi-da (ma’lum bo’lishicha, o’zini bir paytlar Elshunoslik institutiga ishga qabul qilgan ajoyib ustozining tug’ishgan jiyani ekan!), odam bolasining ko’nglini tog’dek o’stiradigan gap qildi: “E’tiboringiz uchun, mening otam ham xuddi sizga o’xshagan haqiqiy afandi bo’lgan, afandi aka! – dedi Nosirdan ham qattiqroq qizishib-hayajonlanib. – O’z paytida otam ham mening haqqi-huquqimni xuddi sizdek jon-jahdi bilan himoya qilgan edi! Shuning uchun ham men bu yerda nohaqlikka yo’l qo’yaman deb emas, aksincha, chek qo’yaman deb o’tiribman! Xotirjam bo’lingki, qizlarining o’zlarining qonuniy haqqini olishadi, afandi aka, ularning qonuniy haqqi-huquqiga hech bir dasti uzun puldor ko’z olaytirolmaydi!.. ”

Shunday qilib, bu ikki qizining ham, Xudoga shukur, mustaqil hayotga dastlabki qadamlari qutlug’ bo’ldi! Endi, nasib qilsa, qizlarining nafaqat ishslash, balki o’qish bobidagi yo’llari ham ko’ngildagidek ochilib ketsa! Kattalari oliy ma’lumotli bo’lolmadi, afsus, lekin endi bu qizlari bo’lishlari kerak!

Qizlarini shundoqqina yonlaridagi modalar uyi – atelega ishga joylash u qadar qiyin bo’lmadi. Lekin o’qishga joylash!.. Hozir o’ylab qarasa, bu borada anchamuncha g’aroyibotlar-u hangomalarga jonli guvoh bo’ldi! Ularning qay birini eslayverasan kishi!

Mana, o’sha xotiralaridan bir shingili!

Tez orada ma’lum bo’ldiki, bilim yurtidagi ikki yillik o’qish o’rtalama’lumot emas – to’liqsiz o’rtalama’lumot berar ekan, xolos! SHuning uchun ham o’qish uch yil emas, ikki yil ekan! Binobarin, bu “qizil diplom” bilan ishslash mumkin, biroq o’qishni davom ettirish mumkin emas ekan! Oliy ma’lumotli bo’lish uchun esa, avvalo to’liqsiz o’rtalama’lumotni to’ldirib, o’rtalama’lumotga aylantirish kerak ekan! Qanday qilib? Surishtirib bilsa, shahri azimdagи qachonlardir o’zi ishlagan bir tayanch mакtabda ikki oylik “eksternat”, ya’ni, “tashqi, jadallashtirilgan o’qish” bor ekan! Ana o’shanda kirish imtihonlariga qadar bir-ikki oy ichida ma’lumotni to’liqlashtirib ulgurish mumkin ekan! Ish o’ngidan kelaman desa kelaverar ekan,

o'sha maxsus o'qishning mutasaddisi... buni qarangki, "Farida" degan o'zi o'ttiz yilcha avval ayni o'sha maktabdagi beshinchi sinfda o'qitgan sobiq o'quvchisi ekan! "Xotirjam bo'lavering, ustoz, qizlaringiz tez orada o'rta ma'lumotga ega bo'ladi!" deya uni qizg'in kuzatib qolib, ikki oylik o'qish nihoyasida... Yo falak, o'sha beshinchi sinfdagi o'n ikki yashar qizaloqqa bilim berishdan boshqa qanday yomonlik qilgan ekan o'zi, har ikki qizini imtihonda baravariga yiqitsa bo'ladimi! Nima balo, yaxshilikka yomonlikmi bu, yo allakimlarning topshirig'ini bajarishga majbur bo'ldimi?! Endi o'zining sobiq o'quvchisi, tag'in deng, ayol kishi bilan haq-huquq talashib pachakilashishi qoluvdi! To'ppa-to'g'ri shahar xalq ta'limi boshqarmasi boshlig'ining qabuliga kirib bordi. O'zini tanishtirdi. Ana undan keyin boshliqning oldiga shunday savollarni ko'ndalang qo'ydi: "Bu keng dunyoda Afandi ham, uning o'g'il-qizlari ham yashasa maylimi, uka?! "Afandining o'g'il-qizlari o'rta ma'lumotga ham, oliv ma'lumotga ham ega bo'lmasin!" degan ko'rsatma olmagandirsizlar, har qalay?! Agar shu ikki o'rtaga g'araz aralashmagan bo'lsa, avvalgi o'qishlarini qizil diplomga tugallagan ikkala qizim imtihonda baravariga yiqiladimi, xo'sh, o'zingiz aytin?! Nahot ikki qizim ikki oy astoydil o'qib, aqalli bittasi imtihonda nihoyati uchg'a javob berolmagan bo'lsa?! Mening shu imtihon savolimga to'g'ri javob bera oladigan odamni qaerdan qidiray endi: o'sha tayanch maktabdanmi, boshqarmangizdanmi, yo o'zim o'ttiz yil avval ishlagan Xalq ta'limi vazirligidanmi?!" Uvoli ne kerak, shahar xalq ta'limi boshqarmasining boshlig'i o'sha maktabga qo'ng'iroq qilib, direktorga Nosir-afandining savollarini oqizmaytomizmay shundoqqina oshirdi. Natija shu bo'ldiki, har ikki qizi imtihonlarni qayta topshirdi. Buni qarangki, endi har ikkisi qoniqarli baho oldi. SHunday qilib, har ikkisi o'rta ma'lumotga ega ekanini ko'zlarga ayon ko'rsatuvchi rasmiy hujjatga, nihoyat, ega bo'ldi.

Qo'llarida – shu va boshqa tegishli hujjatlar, ikki yonida – ikki qizi, to'ppa-to'g'ri pedagogika institutiga yo'l oldilar. Qizlari bilan qizg'in maslahatlashib, hujjatlarni kasb ta'limi fakultetiga topshirdilar. SHu yerda yana bir holatdan Nosirning ko'ksi tog'dek yuksalib, boshi ko'kka yetgudek bo'ldi. Institut prorektori, buni qarangki, o'zi yaxshi taniydigan-biladigan hamyurt akaxonlaridan biri ekan! Mayli, bu akaxoni afandiga yordam beraman deb nohaqlikka yo'l qo'yib, qonunga xilof ish qilmasin, aqalli haqiqatning yuziga oyoq qo'y may, odam bolasiga oddiygina xayrixohlik bilan xolis-beg'araz qarasa, shuning o'zi bas-da! Ha degan tuyaga madad-da! Tuyadek uzoq yo'l bosib, ortmoqlanib kelayotgan mehnatkashga "Ha, yasha, azamat!" degan gap, salgina dalda kifoya-da!

Nosir ikki qizini yetaklab pedinstitutning kasb ta'limi fakultetiga ikki yil mobaynida zuv qatnadi. Ikkinci yilning hal qiluvchi lahzalarida institut hovlisida rektor va boshqa rahbarlar qurshovida o'tirgan o'sha prorektor hamyurti uni imlab yoniga chaqirdi. Yugurgilab borsa, hamyurti uni atrofidagilarga tanishtirdi: "Mana, mening hamyurtim Nosir afandi! Ikki yildan buyon ikki qizini yetaklab o'qishga kiritaman deb ovora bo'lib yuribdi! Bilmadim, bu yil ham murod-maqsadiga yetadimi, yo yetolmay dog'da qoladimi!.."

Avzoyidan-u gap-so'zning ohangidan o'zingiz ham yaxshigina tushunib turgan bo'lsangiz kerak, o'sha yili ham Nosir-afandi ikki qizidan aqalli bittasini o'qishga kiritolmadi! Aftidan, kimlardir kirib o'qigani qo'y madi, kiritishini paqqos istamadi

ham! Keyinchalik ikki yillik ovora-sarsonliklarning sabab va oqibatlari hususida o'ylay-o'ylay, Nosir-afandi yana shunga uzil-kesil amin bo'ldiki, o'zining ishonuvchanligi-yu oqko'ngilligi, odam bolasining ichidagi olasini ko'rmasligi-bilmasligi, anoyiligiga, darhaqiqat, taraf yo'q ekan! Jumladan, o'sha prorektor hamyurtining tajribali o'qituvchiligi, katta olimligi va boshqa shunga o'xshash jihatlarini yaxshi bilar ekan-u, lekin... bir oddiygina haqiqatni bilmagan, bunday bo'lib chiqishini mutlaqo xayoliga keltirmagan ekan: u O'roqboy hosilotning, demakki, Abdumannopning yaqin qarindoshlaridan biri ekan! O'shanda Nosirning o'ziga-yu atrofidagi mardumga "Men bu afandining qizlarini o'qishga kiritmayman, mana, ko'rib-bilib-eshitib qo'yingizlar!" degan gapni hammaga oshkora aytgan ekan, aslida!

Lekin bu keng olamda ne bir ustasi farang yo'lto'sarlar "Yo'llariga chim bosib o'tkazgani qo'ymayman!" deya nechog'li oshkora-yu zimdan to'sqinlik qilmasinlar, baribir, intilganga tole yor ekan! Uchinchi yili "Ikki qizimga qaerda qanday qilib olyi ma'lumotga ega bo'lish yo'llarini olib berish mumkin ekan-a?!" deya qattiq bosh qotirib yurgan kunlaridan birida nogoh ma'lum bo'ldiki, kuni kechagina san'at instituti qoq ikkiga ajralib, bir qismi "Milliy rassomlik va dizayn" institutiga aylantirilibdi! Ustiga ustak, bu institut bir paytlar o'g'il-qizlari o'qigan o'rta maktabning shundoqqina yonidagi to'rt qavatli binoga ko'chib kelibdi! Buni qarangki, o'zi bilan qizlari uch almashinib boriladigan olislardan baxtlarini qidirib, allaqanday Abdumannopning xesh-aqrabosiga yuzini solib, kalaka bo'lib yurganida... ana o'sha baxt eshigi uylarining shundoqqina yonida-yonboshida lang olib qo'yilgan ekan!.. Qudrati cheksiz Yaratganning "Ol, qulim!" degani shu emassi?! Darhaqiqat, "Olaman degan qulidan tortib olar qo'lidan, Beraman degan quliga chiqarib qo'yar yo'liga" deganlari naqadar haq-rost gap ekan! Qolaversa, otabobolarimiz "Xudoning yerdagi soyasi" deya ta'riflagan hukmdorning, bugungi atamalar bilan aytganda, mamlakatimiz Prezidenti, Yurtboshimizning, go'yoki aynan Nosir afandining o'g'il-qizlari uchun, ularning yorug' kelajagini o'ylab, aynan "Umid" (hozirgi "Iste'dod") jamg'armasini tashkil etib, "Milliy rassomlik va dizayn" institutini ta'sis etgani... yosh avlod uchun chinakamiga otalarcha g'amxo'rlik-mehribonlik bundan ortiq bo'ladimi?!

Xuddi yolg'iz o'g'li "Umid" jamg'armasining dastlabki qaldirg'ochlaridan biri bo'lganidek, o'sha yilning o'zidayoq – bundan sakkiz yil avval – har ikki qizi Kamoliddin Behzod nomidagi institutning dastlabki talabalariga aylanishdi. O'sha eng baxtli-saodatli kunlardan birini uch qizi bilan Sanobar beshovlon, o'ziga xos oilaviy bayram sifatida qizg'in nishonladilar. Hatto o'z quvonchlari-yu xushxabarlarini telefon orqali ummon ortidagi qit'aga ham yo'lladilar. Ayni chog'da qizg'in muhokama qildilar. Muhokama yakunida Dilafro'z qizidan o'ylab qaragan odamga anchagina jo'yali bir taklif chiqdi: "Akam-ku, davlat grantini qo'lga kiritgani uchun Amerikadek mamlakatda teppa-tekin o'qiyapti. Lekin opam ikkovimiz bu yerda baravariga to'lov shartnomasi asosida o'qishimiz... hammamizga og'irlik qilishi aniq! SHuning uchun men hozircha o'z ixtiyorim bilan o'qishdan voz kechib turaman! Mayli, opacham o'qiy qolsin, men uning shartnomasi pulini qiyalmay to'lashida ko'maklashay!"

Nosir bu gapni tanasiga o'ylab ko'rib, oddiygina bir haqiqatga ich-ichdan iqror bo'ldi-da, yuragi qattiq to'liqdi: "Bunday fidoyilikni faqatgina kiroyi afandining kiroyi qizi qila oladi! Ochig'i, bunday sahiylikka-bag'rikenglikka rus va yo koreysdek boshqa bir xalqqa mansub qiz qodirmi ekan? Yasha, baraka top, afandining qizi!" Aytish kerak, ayniqsa, shu to'rtinchi qizining bosgan har bir qadami hamisha o'ta qutlug' kelgan edi, o'ylab qaralsa! Bir paytlar – Yunusoboddagi ikki xonali kooperativ uyda yashar ekanlar, turar joylarini kengaytirayotganlarida, tug'ilish arafasida turgan shu qizining sharofati bilan shahri azim markazidagi manovi oliymaqom binodan uch xona emas, to'rt xonali uyga, umuman, turar joylarini kengaytirish imkoniyatiga ega bo'lishgan edi! Darhaqiqat, "Kengga – keng dunyo" degan gapni ko'pni ko'rgan ota-bobolarimiz bilib aytishgan! Jurakni kengroq qilib astoydil intilgan odamga bu dunyo o'zining kengliklarini biri-ketin ochaverar ekan...

Nosir ikki qizining o'qish-u ishlariiga oq fotiha berar ekan, shunday tilak qildi: "Iloyim, o'qish-u ishlaringiz hayrli bo'lsin! Hamisha bir-biringizga mana shunday yelkadosh-maslakdosh bo'linglar! Aslida, biringiz o'qib, biringiz ishlappingiz har jihatdan ma'qul ish bo'ldi. Sababi, sizlarda nazariya bilan amaliyotni birlashtirish imkoniyati bo'lib, bir-biringizni to'ldirasizlar. Qarabsizki, har ikkingiz ham oliy ma'lumotli, ham yuqori malakali mutaxassis bo'lib turibsiz-da! Xudo hohlasa, kelajakda ham birga ishlab, birga xususiy tikuvchilik korxonasini, undan so'ng, tikuvchilik konqernini ochishingiz mumkin. Axir, o'zingiz ham yaxshi bilasiz, dunyoga mashhur "Dolche-Gabbano", "Kelvin-Klavn" va boshqa modelerdizaynerlar ham o'zaro hamkorlik qilib shunday jahonshumul dovrug' qozonishgan. Intilganga tole yer, sizlarga ham ana shunday taqdir nasib qilsin! Sirasini aytganda, so'zana, atlas va boshqa ko'plab mato va kiyim-kechaklarni yaratgan o'zbek eli qadimdan butun dunyo madaniyatiga o'z hissasini qo'shib kelgan. Yaponlarning "kimono"si (kiymana, kiyadigan narsa), inglizlarning "klouk"i (ko'ylak), ispanlarning "poncho"si (yopinchiq, chopon), arablarning "burqa"si (burkovchi kiyim), ruslarning "shtani"si (ishton) bilan "kosinka"si (kesilgan qiyiqcha, ro'mol), ko'pgina xalqlardagi "shlyapa"si (asli "qalpoq" so'zidan) va boshqa kiyimlarning nomlariyoq aytib turibdi-ku, axir. Ehtimol, hindlarning "sari"si, ruslarning "sarafan"i bilan "sharf"i, fors-tojikcha so'z "ro'mol"ning o'zagi "o'ramoq"dir. Balki, ruslarning "kurtka"si bilan "xalat"i "qurutqi" bilan "ho'litqi" degan qadim turkiy so'zlardan olingandir. Buni endi sizlar aniqlaysizlar. Bundan tashqari, o'zinglar ko'rib turibsizlar, kiyinish borasida "g'arb madaniyati" degan oqim "sharq madaniyati"ga o'z ta'siri-yu hukmini o'tkazib boshladи. Natijada, ancha-muncha yosh-u qari did-farosat, sharm-hayo, odob-ahloq tushunchalarini chetga surib, ko'r-ko'rona taqlid qilishga tushib ketyapti. Ha desa, qulay, zamonaviy, sog'liqqa foydali, chidamli va hokazo vajlar keltirishadi. Qani e'tiroz bildirib ko'ring-chi, sizni qoloqlikda ayblaydi. Axir, xotin-qizlarning yarim-yalang'och yurishini qulay, zamonaviy, sog'liqqa foydali deb bo'ladimi, axir? Afrikadagi ibridoiy zamonda yashayotgan ba'zi qabila vakillariga o'xshaydi-ku ular? Hozirgi tabiat o'zgarishlari-yu nurlanishning kuchayishi shundoq ham ayollarning nozik organizmiga aks ta'sir qilmaydimi? Buni shifokor olimlar ham, ilohiy kitoblar ham tasdiqlab turibdi-ku! Ba'zi bir g'arbliklarning "o'rangan ayol – erksiz ayol" degan aqidani baralla ovoza qilishlari –

yo o'taketgan bilimsizlik, yo yovuz maqsadlarni ko'zlangan tadbir. Axir, ayol kishi avvalambor o'z tani-jismini tashqi xavflardan asrab-avaylashi, qolaversa, uy-joyini, eri va bolalarini qo'rg'ab-muhofaza qilishi kerak-da!.. Xullas, qizlarim, sizlarning, va umuman shu soha vakillarining birlamchi qiladigan ishi bu masalaga chuqurroq, har tomonlama ilmiy yondoshib, hozirgi zamonga hamda o'zligimizga-insoniylikka mos kiyim-kechak yaratishdan iborat...”

Beshinchi bob. Afandining o'g'li

- Qani, tushlikka chiqing endi, adasi! Hadeb yozaveradimi odam! Qirq yil to'xtovsiz yozib, shahar olib berolmadingiz, endi olib berarmidingiz?!

Nosir keyingi yillarda ko'p eshitgan bunday kesatiq-qochirim gaplarga javoban odatdagidek kulib, “Xo'p, tanqidchi xotin, xo'p! Seni qishloqdan shaharga olib kelganim hisobmasmi?” dedi-da, kompyuterni o'chirdi. Ochig'ini aytganda, chinakam olim uchun bu olamda hech bir ish o'z fikrlarini yozish baxtiga yetmaydi! SHuning uchun ham, yoshdir-qaridir, agar xohishi-yu sharoiti yaxshi bo'lsa, chinakam elshunos olim, albatta, yozaveradi-da! Ko'p yillar mobaynida miyada pishib yetilgan fikrlar quyilib kelib tursa, ularni peshma-pesh yozib tugatolmay tursa, buning gashtiga nima yetsin?! Ustiga ustak, mana, endi, zamonning sharofati bilan, kompyuterda yozish gashtini, bu ishning qanchalik rohatligini aytmaysizmi! Ilgarigidek qalamni siyohdonga botirish va yo yozuv mashinkasini qo'lida boshqarish asnosida alahsib, fikrdan chalg'ishlarga hojat yo'q!.. Ha, chinakam olim uchun rostdan ham jonning huzuri mana shu yozish, ayniqsa, kompyuterda yozish! Yillab bir jumla yozmagan, yozadigan fikrining o'zi ham qolmagan, fikrlashi qotib qolgan, xullas, kiroyi olimlik baxtidan amalda allaqachon mosuvo bo'lgan soxta elshunoslarni ko'p ko'rди u! SHuning uchun ham ular o'zini qo'ygani joy topolmay, to'xtovsiz yozib turgan serg'ayrat-sermahsulni ko'rolmay, “Nega men yozolmayman, u esa tesha tegmagan, yangi fikrlarni peshma-pesh yozib tashlayveradi?” deya jig'ibiyroni chiqadi! SHu kecha-kunduzda ham bunday o'zi bo'lolmaydigan, bo'lganni ko'rolmaydiganlarning ko'pini ko'rib yuribdi! Ularning qitmirliklariga alahsib qolmay, qirq yil mobaynida yozganlarini to'plab-taxlab, yozish ishlarini g'olibona yakunga omon-eson yetkazib olsa, o'zi uchun baxtning kattasi mana shu bo'lar edi! Demak, nasib qilsa, tushlikdan keyin shiddat bilan yozishni davom ettiradi!..

Uchovlon jimgina tushlik qilib bo'lib, choyxo'rlikka o'tishgach, odatdagidek, Sanobar tag'in bilsa hazil, bilmasa chin deb zorlanishini boshladи:

- Qizlar ish-u o'qishda, kelin bo'lsa yo'q! Dam olish kunlari ham uyning butun ishi bitta o'zinga qolib ketyapti! Bilmadim, qachongacha chidar ekanman! O'zim qosh-qobog'iga, yeyish-ichishi-yu kiyinishiga qaraydigan yozuvchi bitta edi, mana, keyingi yillarda ikkita bo'ldi! Bir uyga ikkita yozuvchi ko'plik qilmasmikan?! Sen ham o'zingning qosh-qobog'ingga qarab o'tiradigan kelinni tezroq olib kela qolsang-chi endi, o'g'lim!..

Xo'jamurod bir Nosirga, bir Sanobarga kulimsib qaradi:

- Yana ozgina sabr qiling, onajon! Ko'pi ketib ozi qoldi!

Sanobarning tag'in xunobi oshdi:

- Qachongacha sabr qilaman?! Bo'ladigan ish tezroq bo'lgani yaxshi. Hadeb paysalga solaverishning hosiyati yo'q.

- Endi, siz ham meni tushuning, oyi. Men aspirantura bilan ilmiy ishimni tugatib olay. Ungacha siz anovi ikki singlimdan aqalli yana bittasini uzating! Ana undan keyin!.. Ana o'shangacha...

- Singillaringni uzatish o'z yo'li bilan bo'laveradi. Qizlarni uzatish bizning ixtiyorimizda emas. "Tengi chiqsa tekin ber" deyishgan. Xudo hohlasa, tengi chiqqan zahoti qo'sh qo'llab uzatamiz. Lekin seni uylantirish – bizning ixtiyorimizda. Sen har xil bahonalar qilmay tezroq uylanaver-da! Mana ko'rasan, to'y to'ya ulanib ketadi. Qolaversa, bu uyg'a keladigan kelin ham, uning ota-onasi ham qizlarni tezroq uzatishga o'zlar uchunoq ko'maklashib yuborishadi, mana meni aytdi dersan, o'g'lim!

Xo'jamurod jiddiy tortib nadomat bilan bosh chayqadi:

- Shubham bor, oyi! Bu ish siz o'ylaganchalik oson emas! Qolaversa, dang'illama hovli emas, "dom" sharoitida, tasavvur qilingki, kelin keldi-da, o'zi tengi, balki o'zidan ham kattaroq ikki qizni – bitta emas, ikkita qayinsinglisini ko'rdi! Ularning muomalasi, murosasi qanday bo'ladi? Biz yozolmasdan, siz hazil-huzul qilolmasdan, hammamizning boshimiz qotib tentirab qolishimiz mumkin-ku! Bir g'alvani boshlamasdan bo'ladigan ishlarni qilib olaylik-da! Axir, o'zingiz ham yaxshi bilasiz-ku shahar sharoitida qiz uzatish ancha muammo. SHuning uchun, o'ylashimcha, yo avval singlimni uzatib, so'ng men uylanaman, yo qaychi quda bo'lish yo'lini qidirish kerak...

- Hoy, xo'jajon, siz ham u-bu narsa deng manavi dono o'g'lingizga. Oramizda kim o'zi elshunos? Ha, biz boshi qotgan sartlarga tushuntiring-da bundoq: el-yurt nima qilyapti, zamona zayli qanday? Bu deyman, o'g'lingiz haliyam chet el havosi bilan yuribdi. U yoqlarda yoshlardan turmush qurishga shoshilmas ekan-ku...

Nosir nima deyishni bilmay o'ylanib qoldi. Nima desin? Afandining javobini qilsinmi? Bir kuni ikki kishi qozi Afandining oldiga da'vo bilan kelibdi. Afandi har ikkisining shikoyatini eshitib, biriga "Sen haqsan", ikkinchisiga ham "Sen haqsan" debdi. Buni eshitgan Afandining xotini "Bu qanaqasi, axir, bir-biriga zid gaplarni aytishyapti-ku, qanday qilib har ikkisi haq bo'ladi?" deb hayron bo'lganida Afandi xotiniga "Sen ham haqsan" debdi.

- Azizlarim! Har ikkingiz ham ma'lum ma'noda haqsiz. Umr savdosi juda nozik va mushkul masala. To'g'ri aytding, onasi, ko'p qatori, el nima qilsa, shuni qilishimiz kerak. Axir, islomda ham imkoniyati bo'lsa tezroq turmush qurishga da'vat etiladi. Modomiki, o'g'il-qizimiz bo'y yetib, qalin-sepi tayyor ekan, o'g'ilni uylantirib, qizni uzatishni baravar o'ylashimiz kerak. SHuning uchun, o'ylashimcha, o'g'ilning qaychi quda haqidagi taklifi jo'yaliga o'xshaydi...

Ota-o'g'il dam olish kunlari odatlanib qolganidek tushlikdan keyin ham hazmi taom, ham madaniy hordiq, ham aqlni charxlash ma'nosida bir muddat shaxmat surdilar. SHu asno Xo'jamurod Nosirga mamnun qaradi:

- Anovi "Ona tili va adabiyot" maqolamni, bugun, menimcha, yozib tugatdim. Ko'rasizmi?..

- Albatta-da-e! – Nosir azbaroyi hayajonlanganidan shaxmat donalarini bir qo'lida sidirib o'rnidan turdi: – Qani, ko'raylik-chi!

Ota-bola o'g'lining ishxonasiga kirib, “noutbuk”ka ko'z tikdilar. Ishqilib, oxiri baxayr bo'lsin, xisob-kitobga, ya'ni, matematiklikka ixtisoslashgan o'g'li qo'shimcha ravishda iqtisodni o'rgandi. Undan elshunoslikka, keyin tarjimaga, mana, endi tilshunoslik bilan adabiyotshunoslikka o'tib turibdi! “Til bilsang el bilasan” deb bejizga aytishmaydi. Ikk-i-uch tillarni yaxshi bilgan kishi o'z-o'zidan bu tillarni ona tilisi bilan qiyoslashi tabiiy. Har bir sohada bo'lgani kabi tilshunoslik bilan adabiyotda ham o'ziga xos me'yor, vazn, hajm, kombinatsiya va hokazo hisob-kitoblar mavjud, axir! O'g'li bizdag'i matematik lingvistika sohasining rivojiga hissa qo'sha olsa, juda go'zal ish bo'ladi-ku! Har sohadan bir shingil bo'lib qolmay, bugungi kunda har biri anchagina murakkablashgan, qolaversa, bir-birlaridan olislashib ketgan turli sohalarning boshini qovushtirish, lekin kalavaning uchini yo'qotib qo'ymaslik, buyuk alloma bobolarimizdek, qomusiy bilim sohibi bo'lish... mumkinmi ekan shu kecha-kunduzda ham?!. Vaholanki, chinakam olim bo'laman degan kishi faqat bir sohadagi bilim bilan cheklanib qolmasligi kerak. Qadimda Forobiy, Beruniy, Ibn Sino kabi allomalarimizning o'nlab-yuzlab sohalarni mukammal bilganlarini aytmasak ham, yaqin o'tmishdagi shaxslarni, masalan atoqli yozuvchi Oybekning asli mutaxassisligi matematika bilan iqtisodiyot bo'lgani yo O'zbekiston Fanlar akademiyasining birinchi rahbari, matematik olim Qori Niyoziy bir qator adabiy va tarixiy-ilmiy asarlar yozganligi o'ziga xos ko'rsatkich!..

Maqolani birgalikda ko'rib, tegishli maslahatlarini berdi-da, o'g'lini xonasida qoldirib, o'z xonasiga keldi. Qariyb o'n yildan buyon eng qadrdon, dilkash-u dilobar hamsuhbatiga aylanib qolgan kompyuterga ko'z tikdi.

Ha, u Xudoga ming qatla shukur qilsa arziyidiki, yolg'iz o'g'lining bo'yi bo'yidan, o'yi o'yidan o'zib boryapti! Elshunos sifatida bir oddiygina haqiqatni juda yaxshi biladi u: taniqli elshunos olimning o'g'li ham elshunos olim bo'lib, o'z otasidan amalda o'zib chiqishi... nihoyatda istisno hol, qariyb mumkin emas! Elshunoslik fanida ham xuddi adabiyotdagidek! Masalan, ming yillik o'zbek adabiyoti tarixini olib qarasangiz, yakka-yu yagona istisno hol – Hazrati Sultoni orifin Ahmad Yassaviyning zuryodlaridan biri Shayxzoda Otoyigina! Bundan boshqa biron shoirning biron zuryodi ota-bobolariga munosib shoir bo'lolan emas! O'tgan asrdagi yuz yillik adabiyotda esa, yakka-yu yagona istisno hol – “Rasvo” taxallusi bilan g'azallar bitgan mashhur shoir Sulaymonqul bazzozning o'g'li Abdulhamid Cho'lpon xisoblanadi! O'zbek adabiyoti olamida Cho'lpondan boshqa otadan o'zgan o'g'il yo'q! “Bo'lishi ham amrimahol!” deyish mumkin! Adabiyotimizda ota-bola Dyumalar bilan aka-uka Grimmlar, afsuski, yo'q-da! Mirxond bilan Xondamir esa, besh asrlik olisda qolgan tarixchi olimlar! Qariyb bir asr mobaynida adabiyot olamida otaning ishini davom ettirish bobida ne bir urinishlar bo'lindi emas – bo'ldi! Masalan, Abdulla Qodiriyning o'g'li Habibulla Qodiriylotasi haqida xotira bilan hujjatli qissa yozishdan nari o'tolmadi... Bugungi kunda ham bo'lib turibdi! Lekin, afsuski, bu urinishlardan haligacha kutilgan natija chiqqani yo'q! Ne bir ota-o'g'il yozuvchilarga qarab turib o'ylaysizki, otaning yozuvchiligi qayoqda-yu o'g'ilning yozuvchiligi qayoqda! Osmon bilan yercha farq bor! Biri otashin ishq, biri shunchaki hoyu-havas! Xuddi shunday, qani, qay bir taniqli elshunos olimning o'g'li otasidan

zo'rroq elshunos olim bo'lib chiqqan?! Bo'lishi mumkinmi o'zi shunaqasi?!. SHoyadki shunday bo'lsa! Bo'la olsa! Atrofidagi o'zi yaxshigina biladigan, o'zi bo'lolmaydigan, bo'lganni ko'rolmaydigan elshunoslar shunday bo'lishiga monelik qilishmasa! Hay, qaydam-ov! "Otasi-ku, bo'lari bo'ldi, endi o'g'liga navbat!" deya o'zining boshida aylantirilgan tegirmontoshlarini o'g'lining boshida aylantirib boshlamaydilarmi?! "Otasiga bazo'r chidab yurganimizda, endi o'g'liga mutlaqo chidab bo'lmaydi!" qabilidagi xayollarga borib qolishlari ham ehtimoldan holi emas! Undan ko'ra o'g'li o'zining matematikasi bilan iqtisodiyoti ummonlariga chuqurroq sho'ng'igani ming karra ma'qulroq, muhimi – bexavotirroq emasmi?! Ayniqsa, til-adabiyot olamida shunaqangi tili bilan jag'iga tayanib qolgan, gap sotishga suyagi yo'q uchar korchalonlar borki, ularning dastidan o'g'li erta bir kun qayoqqa qochib qutulishni bilmay qolmaydими, ishqilib?!

Yo falak! Bugungi kunda, deylik, o'rtalik maktablarda, hattoki boshlang'ich sinflarda mantiq va odobnoma (etika) fani asoslarini o'rganish mumkinligiga aqlimiz bovar qilmaydigan bo'lib qolgan! O'tgan mustabid tuzumdag'i misli ko'rilmagan mantiqsizliklarning tub ildizi aynan mana shunga borib taqalsa ajab emas! Xolbuki ming yil mobaynida, ayniqsa, alloma bobolarimiz zamonida avvalo mantiq fani bolalikdan boshlab o'rganilgan-da, odamning keyingi butun hayoti ana o'sha teran mantiq asosiga qurilgan!.. Buyuk mutafakkirimiz Alisher Navoiy hazratlarining bolalik kezlaridayoq Farididdin Attorning "Mantiq ut tayr" falsafiy dostonini o'qib tushunibgina qolmay, to'laligicha yod olgani, aslida, istisno hol emas, aksincha, muayyan qonuniyatning yaqqol zuhur ko'rsatishi edi-ku! Aksariyat bo'lajak hukmdorlar "Qur'on"ni bolaligidayoq yod olib, qori bo'lishgani, keyinchalik shuning kuchi bilan yurtlarni birlashtirish-u boshqarishni uddalashgani ham tarixiy fakt-ku!.. Xuddi shunday, bundan o'n to'rt yil muqaddam Xo'jamurod o'g'li ummon ortidagi eng taraqqiy etgan davlat universitetlaridan birining matematika va iqtisodiyot fakultetida elshunoslik fani asoslari bilan jahon adabiyotini ham o'rganib boshlaganini dastlab aytganida qattiq hayratga tushgan edi! "Yo falak, matematika bilan iqtisodiyotning elshunoslik bilan jahon adabiyotiga nima aloqasi bo'lishi mumkin?!" deya o'zicha ajablangan edi o'shanda! Xolbuki bekorga ajablangan ekan! Bu ikki o'rtada bevosita aloqa bor ekan! yetmish yillik mustabid tuzum bu aloqani bizning ko'zimiz ko'rmaydigan, aqlimiz yetmaydigan darajaga olib kelib qo'ygan ekan, xolos! "Ajratisib tashla-da hukmronlik qil!" degan shiorga olimlar dunyoqarashini shakllantirish bobida ham og'ishmay amal qilingan ekan! O'sha mustabid tuzum amalda fanning taraqqiyotidan emas, fan sohalarining cheksiz parchalanib ketaverishidan, chap qo'lning nima qilayotganini o'ng qo'lning bilmasligidan, torgina ixtisoslikdagi dunyoqarashi torgina olimchaning "allomai zamon" deya ta'riflanishidan juda-juda manfaatdor bo'lgan ekan!

Endi bunday mantiqsizliklarni qadam-baqadam bartaraf etib, har bir jabhada janobi Mantiqni qaror toptirish uchun mustaqillik yo'liga chiqqan millatning, ayniqsa, ziyoli qavmining anchagina qiynalib-zo'riqishi kerak bo'ladi, albatta!

Xuddi bugungidek esida: bundan o'n bir yil avval AQShda bakalavriyatni bitirib kelgan yigirma ikki yashar yigit, agar o'xshatish to'g'ri bo'lsa, baayni suvdan bexos quruqlikka chiqib qolgan baliqdek, nafas olishga qiynalib, o'zini lohas his qila boshladи. O'sha kezlarda o'g'li chet elda o'qib kelgan bir elshunos hamkasbi Nosirga

shunday hasrat qilib, maslahat so'ragan edi: "Siz o'g'lingizni osmondan yerga qanday tushirib oldingiz o'zi?! Mening o'g'lim hali-hanuz osmonda uchib yuribdiya! Chet elning havosini olgan bola, endi "Men bu yerda yashayolmayman, baribir, erta bir kun o'sha mamlakatga butunlay qaytib ketaman!" deb bizni xunob qilishiga nima desa bo'ladi?!"

Xo'jamurod afandining o'g'li bo'lidanidan keyin, hech qachon oyog'i yerdan, ko'ngli ona zamindan uzilgan emas! SHuning uchun ham "Butunlay ketaman!" deya qiynamadi-yu, lekin yangicha (aniqrog'i, eski!) shiroitga moslashishi anchagina qiyin kechdi uning. Taqsimotga ko'ra, Fanlar Akademiyasining Matematika ilmiy tekshirish institutiga tadqiqotchi qilib jo'natilgan ekan, institutga borishdan avval ota-o'g'il Akademiya hay'atida ishlaydigan bir diltortar akaxonidan hayot-momot masalasida tegishli maslahat so'radilar. Akaxonni aytdiki, "O'g'lingiz yigirma ikki yashar yigit – baayni hech nima yozilmagan oppoq qog'oz! Bu qog'ozga nimani yozish o'g'lingizning ixtiyorida! Institutga tadqiqotchi bo'lib boraverishi mumkin, albatta. Biroq, bilmadim, bu chet elning havosini olgan yigitni institutdagi ahvol qanoatlantiradimi-yo'qmi!..." Akaxonni maslahatiga tag'in bir tagdor gapni ilova qildi: "Darvoqe, Abdumannop O'roqboevich aytuvdilar, idorasiga horijda o'qib kelgan, ingliz tilini biladigan yosh g'ayratchan yigit kerak ekan! Bunday ulkan imkoniyat har kimga berilavermaydi – shu imkoniyatdan foydalanib qolish kerak, uka!..."

Nosir imkoniyat emas, sir boy bermay "Biz o'g'lim-u onasi bilan bir o'ylashib ko'raylik!" dedi-da, o'sha kuni uchovlon yaxshigina o'ylashib-kengashib, shunday xulosaga kelishdi: gap Abdumannopning asli-nasli kimligi, pushti-palagidagina emas, mohiyatda! Mustaqil O'zbekiston davlatining hisobidan ingliz tilida chet elda matematika bilan iqtisodiyotni o'rganib kelgan yigit endi... boshqa ish qurib ketgandek kelib-kelib ayg'oqchi-josus bo'ladimi?! Bu qanday mantiqsizlik?! Ayg'oqchi-josuslikka ham odam bolasi yigirma ikki yoshdan emas, bolalikdan boshlab maxsus yo'naltirilgan bo'lishi kerak emasmi?! Qolaversa, oppoq qog'ozni qop-qora qilish kimga nima uchun kerak?! Odam bolasining oppoq ko'nglini oqligicha saqlab qolish, uni xiralashtirmasdan, turfa xil gard-g'uborlardan ixotalab yashash... nahotki mumkin emas?!. Akaxoniga "Taklifingiz bizga to'g'ri kelmas ekan!" deb o'tirmadi-da, ertasiga ota-o'g'il Matematika institutiga bordilar. Institut direktori ularni naq quchoq ochib kutib olgudek bo'ldi. Ota-bolani ayni yoz chillasida institut hovlisida hil-hil pishgan qantak o'rik bilan siylay turib, Nosirni ishontirdiki, "O'g'lingizga, mana, mening o'zim ilmiy rahbarlik qilaman! Hozir butun yurtda jadallashtirish! O'g'lingiz, agar o'zining intilishi yaxshi bo'lsa, magistraturada o'qib-ovora bo'lmay ilmiy ish qilaveradi-da, ikki-uch yilda biryo'la fan nomzodi bo'ladi-qo'yadi!" Tabiiyki, ota-bola boshlari ko'kka yetgudek darajada quvonib, ko'ngillari tog'dek yuksalib uyga qaytdilar. Mana bu butunlay boshqa gap! Zotan, bundan zo'rrog'ini o'ylab topishning o'zi amrimahol! O'g'li yana ikki-uch yilda – yigirma besh yoshida biryo'la fan nomzodi bo'lib tursa, nima, yomonmi?!"

Lekin oradan bir-ikki oy o'tib-o'tmay Nosir o'zining o'taketgan soddadilishonuvchanligi, to'g'rirog'i, g'irt apandiligiga yana bir karra iqror bo'ldi. Gap shundaki, direktor ularning ko'z oldilarida qurib qo'ygan "oltin tog""ga mahliyo bo'lib hal qiluvchi qimmatli vaqtlarini o'tkazib yuborishibdi! Kechroq surishtirib bilgan edi, ma'lum bo'ldiki, magistraturani bitirmasdan turib ilmiy ish qilish-u fan

nomzodi bo'lish, amaldagi qonunchilikka ko'ra, mutlaqo mumkin emas ekan! Bundan chiqdi, nahot o'sha akademik-direktoring gaplari g'irt yolg'on?! Natijada magistraturaga qabul vaqtি boy berilibdi, tamom-vassalom! Endi nima qilish mumkin?! Buyog'i o'g'lining institutda oladigan oyligi, nima desa bo'ladi, otabobolarimiz hamisha har qanday oylik maoshning "cho'g'i"ni go'shtga nisbatan aniqlaganlar, atigi uch-to'rt kilo go'shtga yetar ekan, xolos! Yigirma ikki yashar yigit bu oylik bilan o'zini qanday boqadi, qanday uylanadi? Uylansa, xotin-bola-chaqani qanday boqadi va, ayni chog'da, ilmiy ish qiladi?! Mumkinmi shu ish?! Mantiq qani bu yerda?! Shu oylikka ishlash uchun chet elda o'qib, davlatning necha ming dollar mablag'ini sarflash nimaga kerak edi o'zi?!

Nosir ko'nglidan kechayotgan bunday ko'ndalang savollarni ichiga yutib, tilda o'g'liga boshqacharoq yo'nalish berdi: "Nachora, o'g'lim, anovi mustabid tuzumda juda ko'p fanlarimiz qatori matematika fanimiz ham ishlab chiqarishdan, ya'ni, yerdan uzilib, havoda muallaq osilib qolgan edi! Endi uni qaytadan yerga tushirib, mustahkam tagzaminga qo'nim toptirish sen kabi yoshlarning zimmasida! Aynan shuning uchun davlatimiz kattagina mablag' sarflab senlarni chet ellarda o'qitti-da! Endi elimizning umidini, hukumatimizning ishonchini oqlashlaring kerak bo'ladi!.." O'g'li nasihatiga to'liq amal qilib, astoydil tadqiqot qilishga kirishdi. Biroq, o'zim ustozlik qilaman degan direktor o'g'lini o'z shogirdiga oshirdi. SHogirdi ham o'g'liga ingliz tilidagi kattagina maqolani tahlil uchun berishga berib, na nazorat qildi, na yo'l-yo'riq ko'rsatdi. SHu zaylda oylar o'tdi. Ammo qo'lga ilingulik yo umid uyg'otuvchi biror natija chiqmadi. Nimaga? Ehtimol, o'g'li bakalavr bosqichini bitirib, magistrurani o'qimaganligi pand bergandir. Ehtimol, chet elda olgan bilimini o'zimizda tatbiq qilishi uchun yetarli shart-sharoit bo'lmayotgandir... Lekin kunlardan bir kuni o'g'li charchab-horib, "Bugun bir necha shogirdlar direktorni yangi olgan uyiga ko'chirib qo'ydik!" deb kelganida o'zidagi butun ishonch-u umidga jiddiy putur yetdi. Bu qanaqasi?! Direktoring kiroyi shogirdi emas, oddiygina hammoli bo'lish uchun AQShdek davlatda matematika va iqtisodiyotdek fanlarni ingliz tilida o'qib kelish shartmi edi?! Umid shu yo'l bilan ushaladimi?! Risoladagi ustoz-shogird munosabati shunday bo'ladimi, axir?! Ustoz shogirdining kamolini ko'rmoqchimi o'zi yo zavolinimi? Qani bu yerda mantiq?!

Endi nima qilish mumkin?! Demak, o'g'li o'sha direktoring ko'magi bilan matematika institutini botib qolgan botqoqdan tortib chiqaraman deb bekor-behuda ovora bo'ladi, xolos! Aksincha, institut bilan direktor o'g'lini ham o'zları botgan botqoqqa tortib ketadiganga o'xshab turibdi! Demak, es borida etakni yopib, ishonch bilan umidni ushatish yo'llarini boshqa joylardan qidirish kerak bo'ladi! Milliy universitetning matematika fakultetida magistraturada o'qishga, ming afsuski, direktoring aldab-laqillatib, qo'ynini puch yong'oqqa to'ldirishi bilan salgina kechikib qoldi! Endi uni bir yil kutish kerak bo'ladi! Lekin bu shahri azimdan har jihatdan ma'qul, mantiqiy asosi mustahkamroq bir ishxonani qidirib topish mumkin-ku!

Ota-o'g'il shahri azimdagи vazirliklar, xalqaro tashkilotlar, qo'shma korxonalar va hakozolar bo'y lab o'zlariga har jihatdan munosib ish qidirdilar. Shunday izlanishlarda kechgan kunlardan birida bir hamyurt akaxonni azza-bazza uyiga sim qoqib aytdiki, "Olma Otada bir ish bor ekan, qariyb ming dollar oylik maosh ekan!.."

O'sha hamyurt akaxonining eng katta hamyurti Abdumannop O'roqboevichga aloqasi, jumladan, qarindoshlik tomonlari bormi-yo'qmi, bunisini aniq-tiniq bilmaydi-yu, lekin shunda ham ko'ngli bir shumlikni sezgandek bo'ldi! Taklifdan pirovard maqsadni o'zicha tushundi! O'g'lini uch yil Amerikada o'qitib, yuksak malakali mutaxassis qilishdan murod uning Olma Otada xizmat qilib pul topishi edimi?! Ota bilan o'g'ilni yuz ko'rishmas qilib ajratib tashlash, otani ishongan suyanchig'idan judo qilish ilinjidagi qutqu emasmi, aslida, bu?! Har qalay, Otabek shahid ketgan Avliyo Otani emas, undan yaqinroq Olma Otani aytib turibdi-ku! Lekin shunda ham!.. Yo'q, bunaqasi ketmaydi! U tabiatan sodda-oqko'ngilishonuvchan, biroq bunday g'arazli qutquga uchadigan darajada nodon-anoyi emas! Hamyurtiga aytdiki, "Shahri azimning katta halqa yo'li, nari borsa, mustaqil O'zbekiston davlati chegarasining ichkarisidan o'g'limga har jihatdan ma'qul keladigan bir ish topilib qolar, aka, uzr, taklifingiz uchun rahmat, ammo-lekin!.."

O'shandayoq Nosir o'ylay-o'ylay topgan yechim shu bo'ldiki, yigirma uch yoshni qoralab borayotgan o'g'lini tezroq uylantirib, o'n yetti yoshga to'lgan uchinchi qizini uzatish, iloji bo'lsa, ham o'g'li, ham qizi bor xonadonni topib, ikkala to'yni oldinma-ketin o'tkazish kerak, tamom-vassalom! Ola xurjun yelkasiga osilgan yigitning havoyilikni qo'yib, osmondan yerga tezroq tushishi-yu xotin-bola-chaqasini boqish uchun o'ziga munosibroq ishni qidirib topishi nisbatan osonlashadi! SHunday ishonch-u umid bilan shahri azimdagi o'zi ixlos qo'ygan akaxonlariga bir sidra sim qoqib, iltimos qilib chiqdi. Tez orada ularning biridan ko'ngilda umid uchqunini uyg'otadigan darak ham chiqdi: "Tug'ishgan singlimning maktabda ingliz tilidan dars beradigan qizi, endigina avtoyo'llar institutini bitirgan o'g'li bor, unisini uzatib, bunisini uylantirish niyati ham bor!" Kelishuvga ko'ra, yaxshi niyatdagi birinchi qadam o'g'li tomonidan qo'yiladigan bo'ldi!

Qani endi Xo'jamurodni "O'zingdan ikki yosh kichik o'sha ingliz tili o'qituvchisini borib ko'r, o'g'lim, balki yulduzi yulduzingga to'g'ri kelib qolar!" deya yalinib-yolvorib ko'ndira olsa-chi! O'g'li havoyi emas, mutlaqo asosli fikrlarini uning oldiga sarjindek qalashtirib tashladi: "Hali na magistraturada, na aspiranturada o'qimagan bo'lsam, institutda olayotgan oyligim o'zimning ishga borib kelishim uchun yo'l kira bilan tushlikka ham yetmasa, o'zingiz o'ylab qarang, shu ahvolda qanday uylanaman, ada?!" So'ngra "bo'ladigan ish"ni taklif qildi: "Mayli, uchinchi singlimni birgalashib tezroq uzataylik, ana undan keyin!.."

Qani, bu gaplarga e'tiroz bildirib ko'ring-chi! Umr savdosiga shunday jiddiy qaraydigan o'g'lining borligiga shukur! SHu orada Abdumannopga o'xshagan katta mutaxassislardan biri xabar topib "masala"ni o'z izmiga solib yubordi, shekilli, kunlardan bir kuni o'sha hamyurt akaxonining o'g'li uning ishxonasiga azza-bazza bir taklifnomasi olib keldi-da, quyuq iltifot bilan qo'liga tutqazdi! Taklifnomani olib qarasa, o'sha akaxoni aytgan singilning institutni bitirgan o'g'li uylanayotgan bo'lib, o'sha to'yga taklifnomasi ekan! To'y bazmi "Qarnoq" restoranida o'tmoqchi ekan!.. Qiziq, o'ychi o'yiga yetguncha, tavakkalchi to'yga yetibdi-da! Yanayam qizig'i, to'yning aynan "Qarnoq" restoranida o'tishi...

Xullasi kalom, o'sha yili na o'g'liga mos ish topildi, na o'g'lini uylantirdi, na qizini uzata oldi. Bir yildan keyin o'g'li magistraturaga xujjat-u imtihonlarni topshirdi. Tez orada Nosir allakimlar tomonidan o'ziga qaratilgan ikki qaqshatgich

zarbaga birin-ketin uchradi. Birinchi zarba shu bo'ldiki, agar o'tgan yili qiziq ustida o'qiganida o'g'li tekin o'qishi mumkin ekan. Lekin bu yildan faqatgina shartnoma asosida falon ming so'mga o'qishi mumkin ekan! Ikkinci zarba bunisidan ham oshib tushdi: mandat komissiyasiga qo'yilganlar ro'yxati shunday tuzilgan ekanki, o'g'li ana o'sha shartnoma asosidagi o'qishga ham yo qabul qilinadi, yo qabul qilinmaydi – "masala ikkilik" ekan! Tabiiyki, ayni shu "masala"ning mohiyatini aniqlashtirib xotirjam bo'lism, yana g'aflatda qolmaslik umidida o'g'li bilan milliy universitet mandat komissiyasi raisining qabuliga krib bordi. Buni qarangki, rais huquqshunoslik fakultetining dekani, taniqli huquqshunos olim ekan! Uning oldiga o'g'li-yu o'zining haq-huquqiga bog'liq hayot-momot masalalariga doir yuragini o'rtab turgan savollarni ko'ndalang qo'ydi: "Mustaqil O'zbekiston davlati bir etak pulini horijiy davlatga sochib o'qitib, hozirda Matematika ilmiy tadqiqot institutida ishlab turgan tadqiqotchi o'g'limni magistraturada o'qib oliv ma'lumotli bo'lishidan manfaatdormi-yo'qmi, uka?! Men tushunmadim: bu qanday haqsizlik, bu qanday mantiqsizlik?! SHu ish insofdanmi, o'zingiz xudoligingizni ayting, taqsir?! Men endi bir ota sifatida haqiqat qidirib qayga boray: Oliy ta'lim vazirligigami, Prezident Devonigami, yo Birlashgan Millatlar Tashkilotigami?!" Bunday ko'ndalang savollarga javoban rais Nosirga "Xotirjam bo'ling, aka, o'g'lingiz magistraturada albatta o'qiydi! Mana nizom, unda sizning o'g'lingiz ishdan uzilmagan holda o'qishini davom ettirishi ko'rsatilgan!" dedi-da, o'g'liga yuz burib, uqtirdi: "Shunday jonkuyar otangiz borligidan faxrlanishingiz kerak, jiyan!..

SHunday qilib, o'g'li ikki yil magistraturani o'qib bitirdi. To'laqonli oliy ma'lumot haqidagi hujjatni qo'lga olish marosimiga o'g'lining yonida, tabiiyki, Nosir ham bordi. Bir payt o'g'lining keksa, tajribali domlalaridan biri Nosirning yoniga kelib unga qo'lini cho'zdi: "Tabriklayman, uka!" Nosir o'zini tushunmaganga olib, ajablanib qaradi: "Nega meni tabriklayapsiz? O'qishni bitirgan o'g'lim-ku, uni tabriklang-da!" Ko'pni ko'rgan matematik olim Nosirga ma'noli qarab uqtirdi: "Yo'q, men avvalo sizni tabriklayman, sababi o'g'lingizning yutug'ini siz ta'minlagansiz!"

Ha-a, to'g'ri gapni har kim tan olish kerak-da! To'g'ri gapga qarshi chiqish, Tangriga qarshi chiqishdek gap-da! Aftidan, o'sha domla yerning tagida ilon qimirlasa biladiganlar toifasidan edi! Agar ota hushyor bo'lib, o'z vaqtida to'g'ri yo'nalish bermasa, o'g'il hayotda o'z o'rnnini topib, komil shaxs bo'lishi qiyin! Agar ota o'z holiga tashlab qo'ysa, bunday "ko'chada qolgan" o'g'ilni ne bir g'arazgo'y kimsalar ne ko'y larga solmaydilar! Ne bir elshunoslarning o'g'illari qay ko'chalarda tentirab qolganini Nosir yaxshigina biladi-ku! Nainki oliy ma'lumot, o'cta ma'lumotni ham, xuddi o'z cho'ntaklaridan berayotgandek, qizg'anib, qish chillasida qorni ravo ko'rgisi kelmaydiganlar bor! Cho'lponning "Rasvo" taxallusi bilan she'r yozgan otasi Sulaymonqul davridan, aytish mumkinki, "otam zamoni"dan qolgan eng rasvo va eng manfur illat-da bu "g'arazgo'ylik" va "baxillik" deganlari! Qani, bugungi kunda kim, qay bir shoir o'z xalqiga qarata "Mayli, sen rasvo bo'lguncha mana men rasvo bo'la qolay!" deya afandilarcha fidoyilig-u balogardonlik ko'rsata oladi?! Ayni shunday "Rasvo" taxallusli fidoyi va haqgo'y shoir-otaning o'g'ligina "Buzilgan o'lkaga" degan she'r yozib, o'lkadagi ne bir moddiy xazinalar-u ma'naviy

ganjinalar g'orat etilayotganidan yuragi o'rtanayotganini ro'y-rost izhor eta oladi-da, to'g'ri emasmi?!

Endi o'ylab qarasa, Cho'lponlikka da'vogar o'g'li oliy ma'lumotini ko'rsatuvchi hujjatdan avvalroq o'zining butun taqdirida o'chmas iz qoldirgan yana bir g'alabani qo'lga kiritgan ekan!

Ikki yillik izlanishlardan keyin, magistraturaning bиринчи bosqichini endigina bitirgan kezlarida Xo'jamurod har jihatdan ma'qul bir ishning xabarini olib keldi. Buyuk Britaniyaning Vestminster universiteti O'zbekistonda o'z bo'limini ochgan ekan, o'sha universitetning tayyorlov kursiga ingliz tilida dars bera oladigan bir o'qituvchi juda-juda kerak ekan! Nosirning yuragi, tabiiyki, qattiq orziqdi: bor ekansan-ku, yorug'lik! O'g'li uchun bu shahri azimda bundan zo'rroq ish bo'lishi mumkinmi?! Baayni tabib buyurgandek ish-ku bu!.. Lekin o'g'li shu ajoyib ishning daragini olib kelishga keldi-yu, qattiq ikkilandi: "Qanday bo'larkin? Amerikada tahsilim davrida, bir muddat universitetning ilmiy markazida quyi bosqich talabalariga shaxsiy murabbiylik-repetitorlik tajribam bor. Undan boshqa, umrimda hech qachon o'qituvchilik qilmagan bo'lsam, tag'in o'zbek tilida emas, biryo'la ingliz tilida!.. Bu ishni uddalay olishga ko'zim yetmayapti!" Nosir kuyib-yonib uqtirdi: "SHu gapni o'ylab gapiryapsanmi, o'g'lim?! Sening otang, bobong, onang, amakilaring, tog'alaring, butun qarindoshlarining sakson foizi o'qituvchi, o'qituvchi bo'lganda ham, aynan matematika fani o'qituvchisi bo'lsa, tomiringda ming yillik matematika o'qituvchilarining qoni kezib yurgan bo'lsa-da, sen o'z og'zing bilan "shu ishni uddalayolmayman!" deb tursang! SHu gapingda mantiq bormi, seningcha?!. Hadiksirashing, hayajonlanishing tabiiy. Biroq o'zingni qo'lga ol-da, bunday omadni qo'ldan boy berma. "Ko'z qo'rroq, qo'l botir", "Odam qilganni odam qiladi" deydilar. Eng asosiysi, senda yetarli bilim, bilim bo'lganda ham chet elning ilg'or bilimi bor. Sendan talab qilinayotgani – ana shu bilimni talabalarga bildirish..."

"Ming yillik qon" o'z vaqtida qaynatilib, junbushga keltirilgan ekanmi, o'sha yili tayyorlov kursida, bir yildan keyin – xalqaro universitetning o'zida dadil dars berib boshladi. Mana, qariyb o'n yildan buyon dars beradi. Matematikadan ingliz tilida o'qigan ma'ruzalari to'plami, matematika bo'yicha ingliz tilida tayyorlagan o'quv qo'llanmasi, turli xil maqolalaridan tashqari, mana, ingliz tilidan – o'zbek tiliga va, aksincha, o'zbek tilidan ingliz tiliga qilingan tarjimalari bilan elshunoslikka doir bir qator maqolalari ham borligini aytmaysizmi! Endi har qanday insonning eng mustahkam suyanchig'i, eng ishonchli qo'rg'oni, ishonar bog'i-yu topinar mozori – til va adabiyot masalalari xususida hech kimnikiga o'xshamaydigan, faqatgina o'ziniki bo'lgan fikrlari borligiga nima deysiz! Ishqilib, oxiri baxayr bo'lsin! Bir paytlar o'zi "Qaldirg'ochning qayrilgan qanotlari" maqolasida yozganidek, ne bir elshunoslarga o'xshab, endi qanot qoqib uchib boshlaganida qanotlari bexos qayrilmasin! Ne bir parvozi go'zal qaldirg'ochlarning qanotini qayirish, parvoziga mahliyo bo'lib turgan chog'ingizda o'q otib yiqitish bobida bir xalq uchun keragidan ortiq darajada tajriba to'plab ulgurgan el-da bu el!..

O'zingizdan qolar gap yo'q, har qanday elshunos-elchining ham, yozuvchining ham insoniy tolei bиринчи galda uning oiladagi tinchligi-xotirjamligiga bevosita bog'liq! Deylik, G'afur G'ulom, Oybek va Abdulla Qahhorlarning o'z ijodiy

imkoniyatlarini to'la ravishda yuzaga chiqara olishidagi eng birlamchi omil – ularning tinch-totuv oilasidir. Va, aksincha, Abdulla Qodiriy bilan Abdulhamid Cho'lponning cheksiz ijodiy imkoniyatlarining yuzdan biri, mingdan birini ham yuzaga chiqarolmaganlari avvalo oiladagi behalovatlikka borib taqaladi. Bunday daholarni mustahkam orqa suyanchiqdan judo qilib, oiladagi halovatini yo'qotish uchun uni xonavayron qilish ishtiyoqidagilar esa, hamisha ko'plab topiladi. Masalan, Abdulla Qodiriy ikki olamshumul romanini ketma-ket yozib, dovrug'i doston bo'lib turganida kimgardir atayin shunday qildiki, u maxsus taklif bilan Qozon safariga jo'natildi. U yerda bir tatar qizi mashhur o'zbek adibiga muhabbat izhor qilish uchun mushtoqlik bilan kutib turdi. Soddadil-ishonuvchan, oqko'ngil-afanditabiat adib soxta oshig'imi-ma'shuqasini o'zi bilan birga Toshkentga olib keldi. Qarabsizki, o'z qahramoni Otabekdek qo'shxotinlik bo'ldi-qoldi! Qarabsizki, kelajagi porloq bir adibning xonasi vayron, oilasi behalovat bo'lib, o'zi ijodiy tanazzulga yuz tutdi-qo'ydi! Qatag'on qurboni bo'lmanida ham, bu ahvolda "O'tkan kunlar" bilan "Mehrobdan chayon"dan zo'rroq romanni yozishi amalda mumkin emas edi! Ijodiy imkoniyatlari Qodiriynikidan qolishmaydigan Abdulhamid Cho'lponning oilasi esa, qandaydir ko'zga ko'rinnas kuchlar tomonidan shunaqangi surunkali ravishda esankiratib, suvdek chayqab, tinchini buzib turildiki, u bir-ikki emas, uch marotaba uylanishga majbur bo'ldi. Hatto uchinchisida "Shu bilan zora qulog'im tinchisa!" degan umidda "Ekaterina" degan rus ayoli bilan oila qurdi, lekin natija, baribir, adib istaganidek emas, aksincha, uning g'ayurlari istaganidek bo'lib chiqdi. Keyinchalik ham mustabid SHo'ro tuzumi ne bir kelajagi porloq elshunos-elchilarning mustahkam oilalarini atayin kalovlatib, oila boshlig'ining qo'yniga o'zining "ishonchli vakila"larini ikkinchi xotin sifatida solib qo'ydi. Aksariyat hollarda esa, anovi o'ziga yo'liqqan alvasti kabi "maxsus maktablarda o'qib chiqqan ishonchli vakilalar" birinchi xotin – "ko'z ochib ko'rgani" sifatida ro'parasiga chiqarib qo'yildi! Alvastilar esa, qarigani sayin yalmog'izga aylanib bordilar-da, tabiiyki, o'z erlarini yalmadilar. Kamdan-kam elchi-elshunosga Sanobardek oqila umr yo'ldoshi bilan yashash nasib qildi! Endi otasiga nasib qilgan baxt kelajagi porloq o'g'liga ham shoyadki nasib qilsa! Lekin ota yo'l qo'ygan xatoni o'g'il takrorlamasa-da, ikkinchi xotin sifatida emas, birinchi xotin – tom ma'nodagi ko'z ochib ko'rgani sifatida nasib qilsa! Iloyim, O'zing bizni panohingda asrab, bizga to'g'ri yo'lni ko'rsat!..